

Vingtième Siècle. – janvier – mars 1994. – № 41. – P. 98–99.

15. Defrance, C. Das Projekt einer deutsch-französischen Hochschule seit 1963 / C. Defrance, U. Pfeil // Deutsch – französische Kultur – und Wissenschaftsbeziehungen im 20. Jahrhundert: ein institutionengeschichtlicher Ansatz / hrsg.: Ulrich Pfeil. – München: Oldenbourg, 2007. – S. 309–337.

16. Georget, J. – L. Le réseau « Saisir l'Europe – Europa als Herausforderung » a été fondé / J. – L. Georget // IFHA. – 2012. – № 4. – P. 251–260.

17. Ondarza, B. Die Robert-Bosch-Stiftung und die deutsch-französischen Beziehungen 1973 – 2000 / B. Ondarza. – Stuttgart: Robert-Bosch-Stiftung, 2000. – 153 s.

(Дата подачі: 27.02.2019)

A. M. Лукашэвіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск

A. M. Lukashevich

Belarusian State University, Minsk

УДК 355/359(092)"18"

ВОБРАЗ ГЕНЕРАЛА ПЯТРА АЛЬБЯДЗІНСКАГА Ў МЕМУАРНАЙ ЛІТАРАТУРЫ ХІХ СТАГОДДЗЯ: МІФ І РЕАЛЬНАСЦЬ

IMAGE OF GENERAL PETER ALBEDYNSKY IN THE MEMOIR LITERATURE OF THE XIX CENTURY: MYTH AND REALITY

У артыкуле раскрываецца адміністрацыйная дзейнасць генерала Пятра Альбядзінскага ў якасці віленскага (1874–1880) і варшаўскага (1880–1883) генерал-губернатару. Праводзіцца параўнальны аналіз вобраза, сфармаванага сучаснікамі, з рэальнасцю. Робіцца выснова аб тым, што гістарычны міф пра Пятра Альбядзінскага носіць паверховы характар, што абумоўлена суб'ектыўнасцю ацэнак генерала. Адзначаецца, што ў рускім грамадстве пераважалі негатыўныя ацэнкі адміністрацыйнай дзейнасці Пятра Альбядзінскага, абумоўленыя лібералізацыяй з яго боку ўрадавага курсу ў Літве, Беларусі і Польшчы.

Ключавыя словы: Пётр Альбядзінскі; генерал-губернатар; Расійская імперыя; Літва; Беларусь; Польшча; гістарычны міф; унутраная палітыка.

The article reveals the administrative activities of General Peter Albedinsky as the Vilna (1874–1880) and Warsaw (1880–1883) Governor-General. A comparative analysis of the historical image formed by contemporaries with reality is carried out. It is concluded that the historical myth of Peter Albedinsky is superficial, due to the subjectivity of the estimates of the general. It is noted that negative assessments of the administrative activity of Peter Albedinsky prevailed in Russian society. They were due to liberalization by the Governor-General of the government in Lithuania, Belarus and Poland.

Key words: Peter Albedinsky; Governor-General; Russian Empire; Lithuania; Belarus; Poland; historical myth; domestic policy.

Антрапалагічны паварот, які адбыўся ў апошнія дзесяцігоддзі ў ай-

чыннай гістарычнай навуцы, дазваляе сёння па-новаму ацаніць многіх дзяржаўных дзеячаў. Адною з такіх асобаў з'яўляецца генерал ад кавалерыі, генерал-ад'ютант Пётр Паўлавіч Альбядзінскі (1826–1883). Ён пакінуў прыкметны след не толькі ў гісторыі Расіі, але і Прыбалтыйскіх дзяржаў, а таксама Беларусі і Польшчы. Вобраз гэтага дзяржаўнага дзеяча, сфармаваны ў мемуарнай літаратуры XIX ст., характарызуецца такімі эпітэтамі, як «лавелас», «кар'ерыст», усім абавязаны жанчынам і блізкасцю да імператарскага двара, а таксама «паланафіл», адміністратар без цвёрдых палітычных перакананняў [1, с. 142–146; 2, с. 277, 281–284, 300]. Аднак наколькі дадзены гістарычны міф [3, с. 36–37] адпавядае рэчаіснасці? У дадзеным артыкуле паспрабуем разабрацца з аб'ектыўнасцю гэтых ацэнак на прыкладзе адміністрацыйнай дзейнасці Пятра Альбядзінскага ў 1874–1883 гг. у Літве, Беларусі і Польшчы.

Узыходжанне на Алімп. Кар'ера Пятра Альбядзінскага як дзяржаўнага дзеяча з'яўляецца прыкладам удалага прасоўвання ў вышэйшых эшалонах улады. Дзякуючы даверу манарха, яму ўдалося заняць высокія дзяржаўныя пасады і аказаць значны ўплыў на рэалізацыю ўнутранай палітыкі Расійскай імперыі. Зрэшты, П. П. Альбядзінскі слаба ўпісваўся ў агульныя кар'ерныя каноны вышэйшых чыноўнікаў.

Пётр Паўлавіч Альбядзінскі нарадзіўся 4 верасня 1826 г. (усе даты – па старым стылі) у Маскве. Ён паходзіў з дваран Смаленскай губерні [4, арк. 1–34]. Яго бацька Павел Пятровіч Альбязінскі (1793–?) быў пазашлюбным сынам обер-гофмайстара Пятра Раманавіча Альбядзіля. Маці, князеўна Наталія Кірылаўна Баграціён (1803–1873) даводзілася стрыечнай сястрой палкаводцу Пятру Баграціёну. І першыя гады жыцця юнак правёў у Маскве пад наглядам бабкі княгіня Баграціён [5, с. 541].

Для П. П. Альбядзінскага, пазбаўленага ў маладосці сувязяў і заступніцтва, пачатак дарослага жыцця быў адносна цяжкім. Тым не менш, добрая хатняя адукацыя і навыкі, набытыя ў Пажскім корпусе (веданне замежных моў і г. д.), забяспечылі яму службу ў гвардыі, і, такім чынам, магчымасць круціцца ў вышэйшых колах. Заставалася толькі адна праблема – адсутнасць уплывовых заступнікаў. Але і яе П. П. Альбядзінскі, дзякуючы прыроднай прыгажосці і вытанчаным манерам, змог хутка вырашыць: любоўныя інтрыжкі з уплывовымі жанчынамі (вядомая паэтка, графіня Еўдакія Растопчына [6, с. 45–47]; Міна Буркова, фаварытка міністра імператарскага двара і надзелаў В. Ф. Адлерберга [1, с. 142–146]) забяспечылі яму ў 1853 г. флігель-ад'ютанцкія пагоны.

Прыналежнасць да імператарскай свету адкрывала перад П. П. Альбядзінскім шлях да ордэнаў, воінскіх званняў, пасадаў і асабістых кантактаў з імператарам. Таму выпадак, які лёс прадаставіў маладому флігель-ад'ютанту, ён не выпусціў. Пасля першых, адносна трывіяльных, але добрасумлення выкананых даручэнняў (нагляд за правядзеннем рэкруцкіх

набораў і інш. [7, с. 27–29]), неўзабаве рушылі ўслед больш адказныя і ганаровыя заданні.

Несумнеўным прарывам у кар’еры П. П. Альбядзінскага сталі Крымская вайна 1853–1856 гг. (Інкерманская бітва, удзел у абароне Севастопалю; узнагароджаны залатым палашом «За адвагу») і ўзыходжанне на прастол Аляксандра II. Будучы яшчэ неспрактыкаваным у прыдворных колах, П. П. Альбядзінскі хутка зарыентаваўся ў новай абстаноўцы. Дзякуючы аператыўна выкананым даручэнням манарха (абвестка ў Арэнбурзе маніфесту аб ўсшэсця на прастол Аляксандра II, расследаванне прычын уцёкаў сялян у Разанскай і Тамбоўскай губернях [7, с. 27–29]), ён неўзабаве набыў яго добразычлівасць.

У 1856 г. П. П. Альбядзінскі ў складзе дыпламатычных і ваенных місій пабываў у Францыі. Ад імя Аляксандра II ён вітаў і меў зносіны з імператарамі Напалеонам III і Францам Іосіфам I, каралём Вільгельмам I. Малады палкоўнік таксама з спрытам выканаў у Парыжы шэраг канфідэнцыйных заданняў разведвальнага характару [8, с. 56–58].

Знаходжанне ў Францыі аказала вялікі ўплыў на светапогляд П. П. Альбядзінскага, а ўдзел у рэалізацыі ваеннай рэформы, ідэалагічна зблізіў яго з манархам. Прыхільнасць, якой П. П. Альбядзінскі карыстаўся ў Аляксандра II, стала вынікам не толькі яго асабістых заслуг.

Узаемны давер паглыбіўся, калі П. П. Альбядзінскі пад уплывам манарха, прыняў рашэнне ажаніцца на былой фрэйліне імператрыцы Аляксандры Сяргееўне Далгарукавай (1834–1913). Гэта была вельмі адукаваная дзяўчына, якая ўмела «карыстацца ўсёй тонкасцю свайго розуму» [9, с. 31–32]. Па сведчанні Я. М. Феакцістава, княгіня А. С. Далгарукава «была святоша ў поўным сэнсе слова, жанчына надзвычай строгая і да іншых, і – галоўнае – да самой сабе, з нейкім захопленым настроем, здольная да крайнасці захапляцца ідэямі» [2, с. 281].

Аднак было б памылкова лічыць, што толькі высокія маральныя якасці або прыемная знешнасць гэтай жанчыны прыцягнулі П. П. Альбядзінскага. Выход справы вырашыла тая акалічнасць, што князеўна была незвычайна блізкая да манарха, блізкая па сіле асабістага сяброўства, якое ўсталявалася паміж імі яшчэ з часу ўступлення Аляксандра II на трон. Менавіта на гэта звяртаў увагу Я. М. Феактыстаў, калі сцвярджаў, што П. П. Альбядзінскі «быў занадта тонкі чалавек, каб ажаніцца на дзяўчыне толькі таму, што на працягу нядоўгага часу яна карысталася найвышэйшай схільнасцю; ... на тым, што было і прайшло занадта неасцярожна ствараць шырокія планы для будучага; верагодна, Альбядзінскі выдасканаленым нюхам сваім адгадаў, што павязі, якія злучалі князеўну Далгарукую з імператарам, былі іншага роду, што яна, хоць і не так, як раней, застанеца блізкай для яго...» [2, с. 281–282].

Пасля заключэння ў 1862 г. шлюбу рушылі ўслед павышэнне на ваеннай службе (камандаванне лейб-гвардыі Гусарскім палком ў 1863–1865 гг.,

пасада начальніка штаба войскаў гвардыі і Пецябургскай ваеннай акругі ў 1865–1866 гг.), а затым – і прызначэнне ў 40-гадовым ўзросце генерал-губернатарам і камандуючым войскамі акругі ў Рыгу [7, с. 27–29; 4, арк. 1–34]. З гэтага моманту, не лічачы перапынку ў 1870–1874 гг., П.П. Альбядзінскі быў прыняты ў вузкае кола вышэйшых саноўнікаў, якое карысталася даверам манарха і магло ўплываць на выпрацоўку ўнутранай палітыкі Расійскай імперыі.

«Новы курс» П. П. Альбядзінскага. Адміністрацыйная дзейнасць П. П. Альбядзінскага была шматгранная, і яна заслугоўвае падрабязнага разгляду. У дадзеным артыкуле спынімся толькі на ключавых момантах кіравання.

У Рызе П. П. Альбядзінскі шукаў кампраміс з нямецкімі баронамі, таму яго тактыка шмат у чым характарызавалася дваістасцю і непаслядоўнасцю. У данясеннях у С.-Пецябург ліфляндскі, эстляндскі і курляндскі генерал-губернатар прапаноўваў праграму русіфікацыі краю (перавод справаводства на рускую мову, падтрымка праваслаўя, развіццё рускай культуры, паляпшэнне выкладання рускай мовы ў нямецкіх навучальных установах). Акрамя таго планавалася палепшыць побыт латышскіх і эстонскіх сялян шляхам выкупу ва ўласнасць арандаваных зямель, адмяніць цялесныя пакаранні, пераўтварыць гарадское кіраванне.

Аднак калі гэтыя меры былі адобраны, П. П. Альбядзінскі не адважыўся іх выкарыстоўваць, баючыся канчаткова настроіць супраць сябе шэфа жандарма П. А. Шувалова (прыхільніка захавання нямецкага ўплыву). Таму дваістасць пазіцыі П. П. Альбядзінскага і абумовіла ў 1870 г. яго адстаўку [гл.: 10, с. 75–124].

Больш вызначаным быў палітычны курс, які праводзіў П. П. Альбядзінскі ў якасці віленскага, ковенскага і гродзенскага генерал-губернатара і камандуючага войскамі Віленскай ваеннай акругі. Аднак яго асноўныя напрамкі былі сфармуляваны ў С.-Пецябургу – працягваць палітыку, распачаць А. Л. Патапавым ў 1868 г. і накіраваную на пошук шляхоў прымірэння з мясцовым польскім грамадствам. Даючы наказ генерал-губернатару, Аляксандр II сказаў: «Старайся больш звяртаць увагу на войска: што тычыцца кіравання краем, то тут задача твая значна спрошчана; дзякуй Богу, Патапаў прывёў справы ў такой ўзорны парадак, што трэба толькі падтрымліваць зробленае ім» [2, с. 300].

Працягваючы «Патапаўскую адлігу» ў Вільні, П. П. Альбядзінскі імкнуўся да прымірэння з каталіцкім памесным дваранствам за кошт скасавання шэрагу абмежаванняў (працэнтны збор з маёмасці [11, арк. 1–28] і інш.), накладзеных на яго падчас паўстання 1863–1864 гг. На яго думку, курс на ўмацаванне эканамічнага і палітычнага становішча мясцовых памешчыкаў павінен быў забяспечыць расійскім уладам сацыяльную апору ў заходнім краі.

Зрэшты, П. П. Альбядзінскі ня быў сляпым выканаўцам найвышэй-

шай волі, і з'яўляўся аўтарам шэрагу ўласных ініцыятыў. У дакладных запісках імператару ён запэўніваў, што «нельга дасягнуць мэты і разлічваць на саюз з польскімі землеўладальнікамі, адчувальна закранаючы пытанне чыста рэлігійнае» [цыт. па: 12, с. 87]. Таму генера-губернатар выступаў за паслабленне ганенняў на каталіцкую царкву, за дазвол на выданне і распаўсюджванне кніг на польскай мове.

Сталічныя ўлады падтрымалі прапанову П. П. Альбядзінскага. І хоць абмежавальныя цыркуляры ў адносінах да касцёла не адмяняліся, прадпісвалася выказаць «поўную павагу да веравання, святыні і звычайу, якія не заключаюць ў сабе палітычнага значэння, а толькі рэлігійнае». Ня варта было ўжываць і «гвалтоўныя меры да паслаблення ў краі каталіцызму» [цыт. па: 12, с. 87–88]. Таму паліцыі забаранялася рабіць заўвагі ксяндзам і ўмешвацца ў ход службы. У іх задачу ўваходзіў толькі нагляд і данясенне па інстанцыях аб усіх заўважаных парушэннях цыркуляраў. Было практычна прыпынена закрыццё касцёлаў і капліц [12, с. 88].

Між тым П. П. Альбядзінскі выступаў за паступовую русіфікацыю касцёла праз развіццё «народнай адукацыі ў рускім духу і з рускай мовай», альбо праз згоду папы рымскага. Аднак Ватыкан прыняў іншае рашэнне [13, с. 72].

Спрабуючы захаваць ўласнасць, землеўладальнікі каталіцкага веравызнання выказвалі лаяльнасць у адносінах да расійскага ўрада. Таму, у 1874 г. была зроблена спроба, хоць і не зусім удалая, увесці ў заходніх губернях нешта накшталт земстваў – губернскія распарадчыя камітэты [14, с. 139]. Праз 4 гады П. П. Альбядзінскі падаў на імя міністра ўнутраных спраў Л. С. Макава дакладную запіску. У ён прапаноўвалася ўвесці на тэрыторыі Віленскага генерал-губернатарства земствы і ўраўняць мясцовае дваранства ў правах з дваранствам унутраных губерняў Расіі. Але яна была пакінута без водгука [13, с. 58–59].

У 1879 г. П. П. Альбядзінскі прасіў імператара дазволіць у Віленскай і Гродзенскай губернях крыжовыя ходы па-за касцёламі, пашырыць права набажэнства на вікарных ксяндзоў, дазволіць кожнаму святару выступаць з уласнай прамовай, вызваліць польскіх землеўласнікаў ад працэнтнага збору і, нарэшце, ураўняць Віленскае генерал-губернатарства з іншымі губернямі «ў формах грамадскага ўладкавання» [13, с. 58–59]. Але і гэты зварот не меў наступстваў.

Генерал-губернатар таксама прапанаваў шырокую праграму рэформаў у яўрэйскім пытанні (перагляд абмежаванняў адносна мяжы рассялення, і інш.), выступаў за развіццё жаночай і прафесійна-тэхнічнай адукацыі ў краі і г. д. [гл.: 10, с. 125–186].

У цэлым, прынятыя П.П. Альбядзінскім меры ўмацавалі саюз ўрада з каталіцкім дваранствам краю. Пацверджанне гэтаму было атрымана падчас балканскага крызісу (1875–1877) і руска-турэцкай вайны 1877–1878 гг., калі сярод памеснага дваранства не назіралася антыўрадавых настрояў [15; 16].

Больш за тое, у Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай губернях быў нават абвешчаны збор сродкаў у дапамогу балканскім славянам [17–19].

У 1879 г., калі Расійская імперыя знаходзілася на мяжы масавых хваляванняў, у Віленскім генерал-губернатарстве рускія і «польскія» памешчыкі выказвалі «адданасць ураду» і «гатоўнасць ісці вызначаным ім шляхам» [12, с. 65–66]. У гэтым генерал-губернатар запэўніваў Аляксандра II. У лісце ад 7 снежня 1879 г. ён сцвярджаў, што «ў мясцовага польскага насельніцтва адсутнічае жаданне праяўляць якую-небудзь варожасць да ўраду» [цыт. па: 13, с. 58].

Не выпадкова, калі вясной 1880 г. адкрылася вакансія варшаўскага генерал-губернатара і камандуючага войскамі Варшаўскай ваеннай акругі, на яе быў прызначаны П. П. Альбядзінскі. Хоць у канцы руска-турэцкай вайны 1877–1878 гг. Аляксандр II абяцаў месца ў Варшаве генералу графу Э. І. Татлебену, бліжэйшае асяроддзе імператара (Дз. А. Мілюцін, М. Т. Лорыс-Мелікаў, П. А. Валугеў [20, с. 91]), выступіла супраць гэтага прызначэння. Асабліва катэгарычна пратэставаў ваенны міністр, які пераконваў, што «Альбядзінскі, ... больш адпавядаў бы цяжкай пасадзе кіраўніка ў Царстве Польскім» [21, с. 245]. У выніку, калі 3 мая 1880 г. Аляксандр II змяніў сваё рашэнне, Дз. А. Мілюцін запісаў у дзённіку: «Думаем, што Альбядзінскі з ... сваім спрытам і гнуткасцю, лепш справіцца ў Варшаве, чым вузкапоглядны Татлебен» [21, с. 247].

У Польшчы (Прывіслінскі край, з 1874 г. – Варшаўскае генерал-губернатарства) П. П. Альбядзінскі падтрымліваў ідэю будаўніцтва «залатых мастоў» прымірэння (за кошт асобных саступак) [22; 23]. Тым самым ён дамогся пэўнай карэкціроўкі мясцовай ідэалогіі. Ва ўмовах хуткага развіцця ў Польшчы капіталізму, месца зямельнага ўласніка паступова займала маладая польская буржуазія. Яна ж несла з сабой і новы светапогляд. Часткай гэтага светапогляду быў лозунг, які вызначыў стаўленне да беларуска-літоўскіх землях: «усходнія рынкі для нас важней палітычнай гульні». Услед за буржуазіяй пачала пераацэнку каштоўнасцяў і польская навука, у працах якой стала праводзіцца думка, што ў былым Вялікім Княстве Літоўскім пераважаў усё ж такі не польскі, а беларускі элемент, і што Польшча без карысці выдаткоўвала свае сілы і дзяржаўную моц, калі ўвязалася ў барацьбу з Расіяй за беларуска-літоўскія землі [гл.: 10, s. 187–270].

У цэлым, праўленне П. П. Альбядзінскага ў Літве і Беларусі, і Польшчы атрымала ў еўрапейскай гістарыяграфіі назву «дыктатуры сэрца» (С. Вех [10]). І хоць яно не прывяло да кардынальных змен, аднак сведчыла аб новым, у шырокім сэнсе ліберальным, напрамку ўнутранай палітыкі і заходнім рэгіёне.

Праграма палітычнай і сацыяльнай рэарганізацыі Віленскага і Варшаўскага генерал-губернатарстваў не атрымала поўнага адабрэння ў С.-Пецярбургу. Гэта тлумачыцца тым, што прапанаваныя рашэнні супярэчылі палітычнай мадэлі Расіі. Перш за ўсё, яны не задавальнялі

ўрадавыя колы і кансерватыўную частку рускага грамадства ў пытаннях пабудовы ўлады і адзінства Расіі. Таму П. П. Альбядзінскаму, нягледзячы на падтрымку высокапастаўленых асоб, не ўдалося супрацьстаяць лагеру славянафілаў, аб'яднаных вакол М. Н. Каткова.

Найбольш зручны момант для рэалізацыі праграмы рэформаў П. П. Альбядзінскага быў у канцы яго кар'еры, калі ў пачатку 1880 г. Міністэрства ўнутраных спраў ўзначаліў М. Т. Лорыс-Мелікаў. Аднак спрыяльны палітычны клімат, які дазволіў правесці пэўныя рэформы ў Польшчы (наведзенае парадку ў зямельных адносінах, прадухіленне антысеміцкіх выступленняў, падтрымка прамысловасці і інш. [гл.: 10, s. 187–270]), быў перапынены трагічнай смерцю Аляксандра II. Забойства манарха 1 сакавіка 1881 г. і наступная адстаўка М. Т. Лорыс-Мелікава канчаткова прадвызначылі лёс П. П. Альбядзінскага і яго праектаў. Немінучая адстаўка, якая ўжо рыхтавалася для варшаўскага генерал-губернатара, была сарваная толькі яго смерцю ў маі 1883 г.

Ацэнкі адміністрацыйнай дзейнасці. Асоба П. П. Альбядзінскага і яго кіраванне ў Вільні і Варшаве сфармавалі ў грамадстве розныя пункты гледжання. Найбольшую ўвагу сучаснікі надавалі нетыповым для прадстаўніка расійскай бюракратыі асабистым якасцям генерал-губернатара – прыемнай знешнасці і яго абаянню (І. І. Санявіцкі [24, с. 147], Я. М. Феактыстаў [2, с. 277] і інш.). Менавіта гэтым якасцям мемуарысты прыпісвалі ўсё кар'ерныя поспехі генерал-губернатара. І хоць у падобных выказваннях была доля праўды, значэнне гэтых фактараў моцна перабольшвалася.

Значна радзей у мемуарыстыцы XIX ст. гаворка ішла пра ўплыў П. П. Альбядзінскага на палітычныя працэсы ў Расіі. Найбольш супярэчлівымі былі ацэнкі яго адміністрацыйнай дзейнасці ў якасці генерал-губернатара ў Рызе, Вільні і Варшаве. Пры гэтым сучаснікі, за выключэннем вайсковых таварышаў па службе (М.Г. Залесаў [5, с. 532–533, 536], А. Гене [25, с. 605–606]), амаль не надавалі ўвагі ваенна-адміністрацыйнай дзейнасці П. П. Альбядзінскага (адначасова з генерал-губернатарскай пасадай камандаваў войскамі Рыжскай, Віленскай і Варшаўскай акруг).

Хоць адміністрацыйная дзейнасць П. П. Альбядзінскага не адчыніла новую эру ў кіраванні, яна прадугледжвала ўсталяванне новых адносін паміж С.-Пецярбургам і заходнімі рэгіёнамі імперыі. Найбольш адчувальнымі былі змены ў Польшчы, дзе ідэя будаўніцтва «залатых мастоў» прымірэння, ўспрымалася як сігнал аб важных пераменах у С.-Пецярбургу ў вырашэнні польскіх спраў [10, s. 275].

Вялікая папулярнасць, якой П. П. Альбядзінскі карыстаўся сярод жыхароў Літвы і Беларусі, і Польшчы, а таксама маштабы ўцягнутасці гэтага саноўніка ў палітычныя працэсы, сведчаць, што ён не быў пасіўным правадыром урадавага курсу. Менавіта П. П. Альбядзінскі з'яўляўся ініцыятарам прадстаўлення шэрагу прэферэнцый, якія адказвалі нацыянальным і палітычным інтарэсам сацыяльных груп мясцовага насельніцтва.

Аднак да гэтага часу сярод гісторыкаў вядуцца спрэчкі: ці сапраўды П. П. Альбядзінскі быў рэфарматарам-лібералам, ці ён з'яўляўся правадніком палітыкі русіфікацыі ў этнічна іншародных рэгіёнах імперыі. У цэлым, у польскай гістарыяграфіі гэты дзяржаўны дзеяч ацэньваўся станоўча (Ш. Аскеназі [26, s. 58], У. Побуг-Маліноўскі [27, s. 185], С. Кяневіч [28, s. 180], С. Вех [10, s. 271–278]). Аднак А. Шварц лічыў, што хоць П. П. Альбядзінскі і заваяваў рэпутацыю «самага мяккага губернатара», ён быў «выканаўцам ранейшай палітыкі» [29, s. 163]. Таму пытанне аб лібералізацыі сістэмы кіравання для яго было другасным. На першым месцы заставалася інтэграцыя заходніх рэгіёнаў з імперыяй, умацаванне ў іх рускага палітычнага і культурнага ўплыву.

У беларускай [11; 13] і расійскай гістарыяграфіі [30, с. 678, 693, 700] пакуль не сфармавалася выразнага вобразу гэтага дзяржаўнага дзеяча. Аднак ацэнкі даследчыкаў адрозніваюцца. Пры гэтым расійскія гісторыкі падтрымліваюць рэзкую крытыку П. П. Альбядзінскага з боку сучаснікаў-публіцыстаў. Яны абвінавачвалі яго ў «страце рускага пункту гледжання» (І. І. Санявіцкі [24, с. 148]), у тым, што генерал-губернатар трапіў пад моцны ўплыў палякаў (Я. М. Феактыстаў [2, с. 300]), і што ён не клапаціўся аб паляпшэнні становішча рускіх у Польшчы (А. А. Сідараў [31]).

Таксама крытыкаваў дзеянні П. П. Альбядзінскага і яго пераемнік на пасадзе варшаўскага генерал-губернатара Іосіф Гурко, які абвінавачваў свайго папярэдніка ў правядзенні вельмі суб'ектыўнай палітыкі [32, с. 348, 370–371].

Публічныя абвінавачванні сучаснікаў у дачыненні да П. П. Альбядзінскага цікава прааналізаваць праз прызму ацэнкі эфектыўнасці яго кіравання. Калі за меру эфектыўнасці прыняць рэалізацыю ў жыццё пэўных праграм, то ў гэтых адносінах вынікі 13-гадовага праўлення П. П. Альбядзінскага былі вельмі сціплымі, а яго намаганні – несумярныя з вынікамі. Пашырэнне кансерватыўных настрояў у сталічных колах і бюракратычныя перашкоды не дазволілі генерал-губернатару цалкам ажыццявіць задуманыя рэформы. У той жа час, ацэньваючы вынікі праўлення П. П. Альбядзінскага, нельга абстрагавацца ад сукупнасці абставінаў, якія наогул прывялі да падзення ў Расіі «дыктатуры сэрца».

Для аб'ектыўнай ацэнкі дзейнасці П. П. Альбядзінскага неабходна, як справядліва адзначаў А. Залескі, «узважаць тыя самыя ўмовы, у якіх ён дзейнічаў, дыяпазон, у якім ён быў вымушаны круціцца, і толькі затым судзіць пра чалавека і яго дзейнасць» [33, s. 97–98]. І хоць П. П. Альбядзінскі, не дасягнуў жаданых вынікаў, але ён прагнаў пераменаў для Літвы і Беларусі, і Польшчы. Толькі ў яго хапала мужнасці абараняць інтарэсы заходніх рэгіёнаў перад манархам, падстаўляючы сябе пад удар. Таму, па словах А. Залескага, П. П. Альбядзінскі быў «больш, чым “сумленны чалавек”, гэта быў сумленны характар, высакароднае сэрца і высакарод-

ны розум» [33, s. 98].

Такім чынам, нягледзячы на памылкі і няўдачы на адміністрацыйнай ніве, генерал П. П. Альбядзінскі станоўча вылучаўся на фоне агульнай масы кіраўнікоў Літвы і Беларусі, і Польшчы. Дзякуючы сваім асабістым якасцям – ветлівасці, стрыманасці, палітычнаму такту, справядлівасці, – ён заваяваў сімпатыі і папулярнасць сярод мясцовага насельніцтва, якімі «не карыстаўся ні адзін з рускіх саноўнікаў» [33, s. 106].

Гэта дазволіла П. П. Альбядзінскаму праводзіць больш самастойны палітычны курс, чым яму вызначалася ў С.-Пецяярбургу. Больш значная роля, на якую прэтэндаваў гэты дзяржаўны дзеяч, выклікала некаторую незадаволенасць ў сталіцы. Зрэшты, на думку Аляксандра II гэта была дапушчальная «фронда». І толькі пасля ўсшэсця на трон Аляксандра III з «дыктатурай сэрца» было скончана.

Ад'езд П. П. Альбядзінскага спачатку з Рыгі, затым з Вільні, нарэшце, яго смерць у Варшаве, кожны раз прыводзілі да змены ўрадавага курсу і абвастрэння палітычнага клімату ў гэтых рэгіёнах. Не выпадкова, насельніцтва Літвы і Беларусі, і Польшчы з удзячнасцю ўспамінала перыяд праўлення П. П. Альбядзінскага, называючы яго «часамі аркадскімі», у той час як рускае кансерватыўнае грамадства фармавала пра яго цалкам іншы міф.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Долгоруков, П. В. Петербургские очерки: памфлеты эмигранта, 1860–1867 / П. В. Долгоруков. – М.: Новости, 1992. – 559 с. [16] л. портр. – (Голоса истории).
2. Феоктистов, Е. М. За кулисами политики и литературы. 1848–1896. Воспоминания / Е. М. Феоктистов. – М.: Новости, 1991. – 464 с. с ил.
3. Ассман, Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман; пер. с нем. М. М. Сокольской. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с. – (Studia historica).
4. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (РДГА). – Фонд 1162. Государственная канцелярия Государственного совета. – Воп. – Спр. 11. Дело о службе члена Государственного совета Петра Павловича Альбединского. 1.01.1881–20.10.1883.
5. Залесов, Н. Г. Записки / Н. Г. Залесов; сообщ. Н. Н. Длуская // Русская старина. – 1905. – Т. 122, № 6. – С. 509–548.
6. Минские губернаторы, вице-губернаторы и губернские предводители дворянства (1793–1917): биографический справочник / сост. Ю. Н. Снапковский; редкол.: В. И. Адамушко [и др.]. – Минск: Беларусь, 2016. – 398, [2] с.
7. Шилов, Д. Н. Члены Государственного совета Российской империи. 1801–1906: библиографический справочник / Д. Н. Шилов, Ю. А. Кузьмин; Российская нац. б-ка. – Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2007. – 992 с.
8. Алексеев, М. Военная разведка России от Рюрика до Николая II: 2 т. (кн.) Т. 1 (кн.) / М. Алексеев. – М.: Рус. разведка, Евразия плюс, 1998. – 399 с.: ил.
9. Тютчева, А. Ф. При дворе двух императоров. Воспоминания и фрагменты дневников фрейлины двора Николая I и Александра II / А. Ф. Тютчева. – М.: Мысль, 1990. – 396 с.
10. Wiech, S. «Dyktatura serca». Na zachodnich rubieżach Cesarstwa Rosyjskiego: dzieje kariery wojskowo-urzędniczej Piotra Albiedynskiego (1826–1883) / S. Wiech. – Kielce: Wydawn. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2010. – 314 s.
11. РДГА. – Фонд 1282. Канцелярия министра внутренних дел. – Воп. 2. – Спр. 360.

Дело о сложении процентного сбора с городских недвижимых имуществ лиц польского происхождения в Виленской, Ковенской, Гродненской и Минской губерниях, в связи с несвоевременной раскладкой сбора. 24.05.1872–19.08.1877.

12. *Самбук, С. М.* Политика царизма в Белоруссии во второй половине XIX века / С. М. Самбук; ред. В. П. Панютин. – Минск: Наука и техника, 1980. – 223 с.

13. *Смалянчук, А. Ф.* Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864–1917 г. / А. Ф. Смалянчук; пад рэд. С. Куль-Сяльверставай. – Гродна: ГрДУ, 2001. – 322 с.

14. *Цвікевіч, А.* «Западно-руссизм»: нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. / А. Цвікевіч; пасляслоўе А. Ліса. – 2-е выд. – Минск: Навука і тэхніка, 1993. – 352 с.

15. РДГА. – Фонд 1282. – Воп. 1. – Спр. 831. Адреса разных обществ и учреждений Александру II в связи с русско-турецкой войной и национально-освободительной борьбой славянских народов Балканского п-ва по Виленскому генерал-губернаторству. 14.11.1876–26.02.1880.

16. РДГА. – Ф. 1282. – Воп. 1. – Спр. 838. Адреса разных обществ и учреждений Александру II в связи с русско-турецкой войной и национально-освободительной борьбой славянских народов Балканского п-ва по Гродненской губернии. 25.11.1876–7.05.1879.

17. РДГА. – Фонд 1282. – Воп. 1. – Спр. 891. Дело о пожертвовании разных обществ, учреждений и отдельных лиц, в связи с русско-турецкой войной и национально-освободительной борьбой славянских народов Балканского п-ва по Виленскому генерал-губернаторству. 22.08.1877–9.06.1880.

18. РДГА. – Фонд 1282. – Воп. 1. – Спр. 895. Дело о пожертвовании разных обществ, учреждений и отдельных лиц, в связи с русско-турецкой войной и национально-освободительной борьбой славянских народов Балканского п-ва по Гродненской губ. 30.05.1877–12.06.1878.

19. РДГА. – Фонд 1282. – Воп. 1. – Спр. 903. Дело о пожертвовании разных обществ, учреждений и отдельных лиц, в связи с русско-турецкой войной и национально-освободительной борьбой славянских народов Балканского п-ва по Ковенской губ. 17.05.1877–5.08.1880.

20. *Валуев, П. А.* Дневник 1877–1884 гг. / П. А. Валуев; ред. и прим. В. Я. Яковлева-Богучарского и П. Е. Щеголева. – Пг.: Изд-во «Былое», 1919. – [2], VI, 311 с.

21. *Милютин, Д. А.* Дневник Д. А. Милютина / ред., биогр. очерк и примеч. П. А. Зайончковского; текст подгот. к печати А. В. Аскарянц; указатель имен сост. В. Г. Лапшиной. – Гос. ордена Ленина б-ка СССР им. В.И. Ленина. Отд. рукописей. – М., 1947–1950. – Т. 3: 1878–1880 / текст подгот. к печати Н.К. Швабе; указатель имен сост. К. А. Майковой. – М., 1950. – 326 с.

22. РДГА. – Фонд 1282. – Воп. 1. – Спр. 669. Дело по письму варшавского генерал-губернатора П. Альбединского о результатах принятых им мер против манифестаций и выступлений в Царстве Польском в день 50-летия польского восстания 1830–1831 гг. 3.12.1880 – 15.12.1880.

23. РДГА. – Фонд 1282. – Воп. 2. – Спр. 400. Дело о рассмотрении записки варшавского генерал-губернатора Александру III о мерах к укреплению русского землевладения в Царстве Польском. 20.05.1882–8.06.1882.

24. *Соневицкий, И. И.* «Варшавский дневник» при князе Н. Н. Голицыне. (Воспоминания 1880–1883 гг.) / И. И. Соневицкий // Русская старина. – 1913. – Т. 155, № 7. – С. 147–156.

25. *Гене, А.* Виленские воспоминания / А. Гене // Русская старина. – 1914. – Т. 158, № 6. – С. 580–610.

26. *Askenazy, Sz.* Sto lat zarządu w Królestwie Polskiem 1800–1900 / Sz. Askenazy. –

Wyd. II przejrane. – Lwów: Nakł. Księgarni H. Altenberga, 1903. – 96, [1] s.

27. *Pobóg-Malinowski, W.* Najnowsza historia polityczna Polski. T. 1, Okres 1864–1914. Cz. 1, [Po klęsce styczniowej] / W. Pobóg-Malinowski. – Gdańsk: «Graf», 1991. – 404 s., [12] s. tabl.: faks., fot., portr.

28. *Kieniewicz, S.* Warszawa w latach 1795–1914 // *Dzieje Warszawy* / pod red. S. Kieniewicza. – T. III. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1976. – 384 s.

29. *Szwarc, A.* Od Wielopolskiego do stronnictwa polityki realnej: zwolennicy ugody z Rosją, ich poglądy i próby działalności politycznej (1864–1905) / A. Szwarc. – Warszawska: Oficyna Wydawnicza «Gryf», 1996. – 331 s.

30. *Долбилов, М. Д.* Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II / М. Д. Долбилов. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 1000 с.: ил. – (Historia Rossica).

31. *Сидоров, А. А.* Русские и русская жизнь в Варшаве. (1815–1895): ист. очерк: (Со снимками с картин, портретов и медалей): В 3 вып. – Варшава: Тип. Губ. правл., 1899–1900. – Вып. 1. – 1899. – 68 с.: портр., ил.; Вып. 2. – 1899. – 60 с.: портр., ил.; Вып. 3. – 1900. – 58 с.: портр., ил.

32. *Гурко, В. И.* Очерки Привислянья / В. И. Гурко. – М.: Тип. В. В. Чичерина, 1897. – 376 с.

33. *Zaleski, A.* Towarzystwo warszawskie. Listy do przyjaciółki przez Baronową X.Y.Z. / oprac. R. Kołodziejczuk. – Warszawa: Wydawnictwo PIW, 1971. – 615 s. – Seria wydawnicza: Biblioteka Syrenk.

(Дата падачы: 11.02.2019 г.)

В. Э. Лук'янчук

Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск

V. Lukyanchuk

National Institute for Higher Education, Minsk

УДК 94(476)

СТАН РАЗВІЦЦЯ РАМЕСНАЙ ВЫТВОРЧАСЦІ Ё ГАРАДАХ І МЯСТЭЧКАХ МІНСКАЙ ГУБЕРНІ Ё ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX ст.

THE STATE OF CRAFT PRODUCTION DEVELOPMENT IN CITIES AND TOWNS OF THE MINSK PROVINCE IN THE SECOND PART OF THE XIXTH – THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці развіцця рамеснай вытворчасці ў гарадах і мястэчках Мінскай губерні ў другой палове XIX – пачатку XX ст. Аўтар аналізуе стан эканамічнага развіцця губерні адносна іншых рэгіёнаў Расійскай імперыі. На падставе статыстычных дадзеных прыводзіцца дынаміка росту колькасці гарадскіх рамеснікаў Мінскай губерні, параўноўваюцца тэмпы развіцця гарадскога і мястэчкавага рамяства. Паказана далейшая спецыялізацыя вытворчасці, зроблены аналіз змены ўдзельнай вагі рамеснікаў асобных спецыяльнасцей.

Ключавыя словы: рамесная вытворчасць, гарадское і мястэчкавае рамяство,